

Beetsterzwaag Van Teyens Fundatie Kerkpad-Oost 18

*Het front van de fundatie,
met het vermogen van de
vervenersfamilie Van
Teyens gesticht*

Net buiten de bebouwde kom van Beetsterzwaag staat aan het Kerkpad Oost en aan de vanaf de Hoofdstraat lopende Fundatielaan het karakteristieke gebouw van de Van Teyens Fundatie. Het gebouw staat er schilderachtig tegen de zoom van de daar beginnende bospercelen tussen Beetsterzwaag en Olterterp. De naam van dit hofje staat duidelijk op de kroonlijsten van beide hoofdgevels vermeld en aan de zuidzijde zitten twee grote gevelstenen met daarop: Anno 1858. De kopgevel van de latere uitbreiding aan de oostzijde draagt dezelfde datum: 1858. De fundatie was gesticht als instelling van liefdadigheid door Etta Arnolda en Oeno van Teyens, vrijgezelle dochter en zoon van de puissant rijke Benedictus van Teyens. De fundatie moest 'een jaarlijkse uitkering in geld doen aan dames, weduwen of ongehuw-

den, die niet zodanig door de fortuin zijn begunstigd, dat zij uit eigen middelen in haar onderhoud kunnen voorzien' en de fundatie zorgde er ook voor 'huisvesting en verdere ondersteuning te verschaffen aan zes vrouwen, weduwen of ongehuwden, uit de mingevoeden of geringen stand'. Daartoe werd het fundatiegebouw opgericht. Het gasthuisje is in 1930 uitgebreid om nog wat meer dames te huisvesten.

Zij die in het fundatiegebouw 'eene kamer is gegeven, zal behalve vrije inwoning en gebruik van de waschkamer, droog- en bergzolders genieten: wekelijks in geld één gulden vijf en zeventig cents en jaarlijks vierduizend en vijfhonderd beste baggelaar [turf], vrij op zolder, vijf mudden of tien korven beste zand- of woud-

aardappelen en vijf Nederlandsche ponden rundervet en in geval van ongesteldheid of ziekte, tien gulden voor geneeskundige hulp en eindelijk bij haar overlijden een vrij graf en vrije begrafenis-kosten'. Deze emolumenten en de stichtings- en onderhoudskosten van het fundatiegebouw werden gedekt door de opbrengsten van kapitaal en van acht boerderijen. Daar moest door de verzorgde dames iets tegenover gesteld worden. De onbemiddelde, alleenstaande dames van boven de vijftig van protestantse godsdienst en natuurlijk van onbesproken gedrag moesten minstens twee jaar in Beetsterzwaag gewoond hebben. De bewoonster moest vanzelfsprekend 'zorgen voor reinheid en netheid in hare kamer, van de gang en hetgeen daarbij behoort. Bovendien is zij verplicht op hare beurt, de waschhuizen, droogzolders en trappen mede schoon te maken'. Een opvallende praktische regel: 'Zij is verplicht de gordijnen voor hare glazen te hangen volgens het door regenten bepaalde model, opdat daarin eenheid heersche'. Ook het gewenste ge-

De tuinzijde van de Van Teyens Fundatie aan de Fundatielaan

drag wordt, zoals bij zoveel vergelijkbare instellingen, beschreven: 'Zij is verplicht ordentelijk en stil te leven, zij zal, wanneer zij gezond is, op zon- en feestdagen, ten minste eenmaal de openbare godsdienstoefening moeten bijwonen'.

De mingevoerde maar nette dames kwamen in een net fundatiehuis. Een in de breedte op een rechthoekige grondslag gebouwd huis van anderhalve verdieping, opgetrokken in roodbruine baksteen en voorzien van een gestukadoorde plint. De woonkamers van de begane grond hebben gepaarde zesruitsvensters en de secundaire ruimten worden verlicht door kleinere hooggeplaatste vensters op plaatsen waar vroeger buitendeuren voor elke woning zaten. De gedrukte, als een mezzanine half in de kap gebouwde verdieping wordt verlicht met lage, gepaarde, liggende vensters. Het geheel wordt gedekt door een hoge kap met hoekschoorstenen. Aan de zuidzijde springt een brede partij even uit en dit risaliet is over twee volledige lagen opgetrokken. Deze middenpartij wordt

De sfeervolle voogdenkamer, op de verdieping aan de tuinzijde

net als de rest van het gebouw met een brede, vrij vlakke kroonlijst, waarop met grote letters de naam van de fundatie is aangebracht, en een geprofileerde goot afgesloten. Alleen de middenpartij wordt ook nog bekroond door een dichte attiek. Aan weerszijden van de uitbouw zitten de grote stichtingsstenen – Anno 1858 – hoog in de gevel. Op de verdieping van deze uitbouw is de regentenkamer. Die is ook geopend met twee gepaarde vensters die zijn voorzien van lattenblinden, zogeheten persiennes. Alles met elkaar straalt het gebouw aan de zuidzijde een deftige eenvoud uit. Aan de noordzijde springt de middenpartij juist in en daar wordt de doorlopende goot ondersteund

De lagere zijvleugel is in 1930 toegevoegd

door consoles. Tussen de consoles staat weer de fundatiennaam. De gevelindeling is aan deze zijde bijna symmetrisch, maar onevenwichtig door allerlei formaten muuropeningen. Die zullen mede het gevolg zijn van verbouwingen. De dubbele toegangsdeur staat uit het midden. De in 1930 aan de oostzijde bijgebouwde vleugel is een enkele bouwlaag met een hoog schilddak. Er is aansluiting gevonden met het bestaande; de baksteen is iets donkerder, de pannen glimmen sterker. De woonkamers bezitten weer gepaarde zesruitsvensters. Op de kap staan enkele kapellen en in de oksel van de geknikte vleugel staat een deur met boven- en

zijlichten. In de zuidelijke kopgevel is de grote jaarsteen geplaatst: 1930. De terreinen zijn op een passende wijze rustig ingericht. Wat grote bomen, bij het huis een laag tuinmuurtje waarbinnen wat struiken en coniferen staan en de vleugel wordt begeleid door een haag. Verder zijn er grasgazons.

Ten zuiden van de Van Teyens Fundatie kwam in 1990 het door architect Abe Bonnema ontworpen wooncentrum Boekehiem met 29 seniorenwoningen tot stand. Dit woongebouw bestaat uit een aantal rechthoekige dozen waarin veel hout in de wanden is verwerkt. Dit moderne complex contrasteert op een aangename wijze met de ruim 130 jaar oudere Van Teyens Fundatie. Tot de zomer van 2004 is het fundatiegebouw voor zijn oorspronkelijke functie in gebruik gebleven. Toen is voor de laatste dames vervangende huisvesting gevonden en is het gasthuis verbouwd en aan de noordoostzijde enigszins uitgebreid tot een huisartsengroepspraktijk. Het is nog steeds eigendom van de fundatie en het college van regenten komt nog bijeen in de in oorspronkelijke staat verkerende regentenkamer op de verdieping. Daar worden ze herinnerd aan de merkwaardige stichtingsgeschiedenis, al was het alleen maar door het unieke tweelingrouw-bord van Saco van Teyens, lid van de Staten van Friesland, op 76-jarige leeftijd in 1774 overleden en zijn vrouw Etta Arnolda van Besten die in 1785 overleed, 90 jaar oud. De fundatie is gesticht door telgen van twee generaties later.

De Van Teyens hadden hun vermogen verworven dankzij de verveningen in Opsterland, slimme grondaankopen en huwelijken, waardoor ze vanaf de achttiende eeuw eenzelfde staat konden voeren als de adellijke en patricische families die zich in Beetsterzwaag vestigden. Benedictus van Teyens werd secretaris van Opsterland. Hij schijnt het in tegenstelling tot zijn zus met wie hij samenleefde, niet hoog in de bol gehad te hebben. Toen zijn 25-jarige dienstbode Froukje Albers zwanger raakte, nam de schatrijke Benedictus op 59-jarige leef-

tijd het besluit om met haar te trouwen. Het huwelijk werd gezegend met drie kinderen: Etta Arnolda werd vrij spoedig geboren, daarna volgden nog twee jongens: Saco en Oeno. Saco drukte de voetsporen van zijn vader. Hij werd grietman en vanaf de gemeentewet burgemeester van Opsterland en nam zitting in de Staten van Friesland. Hij overleed kinderloos in 1857; er wordt beweerd dat hij de hand aan zichzelf sloeg. De eveneens ongehuwd gebleven Etta Arnolda stichtte met broer Oeno in 1858 de Van Teyens Fundatie. Zij overleed in 1862. Het hele vermogen kwam daarna in handen van Oeno, een zonderling, sommigen beweerden dat hij gek was. De vrijgezel gebleven Oeno overleed in 1866. Toen diens in 1859 opgemaakte testament werd geopend, bleek zijn buurman en huisvriend, de huisarts Joachimus Lunsing Tonckens, die hem in het laatst had verpleegd, met zijn vrouw Helena Aletta Koumans Smeding universeel erfgenaam te zijn van het vermogen dat vele miljoenen bedroeg. Er werd wel gefluisterd dat het om 90 miljoen ging. Er waren legaten voor de kerk, voor het

personeel en voor de Van Teyens Fundatie. Maar het overgrote deel ging naar dokter Tonckens. Dat maakte anderen naijverig en velen gretig, vooral nabije en verre familieleden van de moeder Froukje Kaspers. In het jaar van de dood van Oeno werd al het eerste proces gevoerd om het testament nietig te verklaren en het is niet het enige gebleven; in 1892, 1912, 1929 en 1935 volgden opnieuw processen. Iedere keer werd getracht om Oeno ontoerekeningsvatbaar verklaard te krijgen, er werden getuigen met rare verhalen over Oeno's wereldvreemde gedrag opgeroepen, maar steeds zonder resultaat. Tonckens liet het huis van de Van Teyens in 1868 verbouwen tot een breed representatief herenhuis in een mengstijl met gepleisterde hoeklisenen en decoratieve vensteromlijstingen. Het echtpaar vertrok in 1875 naar Den Haag. Twintig jaar later schonk de weduwe Tonckens het grote huis aan de hervormde gemeente om het als pastorie te gebruiken. Na de Tweede Wereldoorlog ontving het de naam Bordena en is toen van 1951 tot 1968 door Pro Senectute als rusthuis in gebruik geweest, na Sneek het tweede in Friesland. Het heeft daarna nog enkele andere functies gehad en is nu openbare bibliotheek.

Het dubbele rouwbord in de voogdenkamer van de grootouders van de stichters: Saco van Teyens en Etta Arnolda van Besten

De schildersbaas Hermanus Sterringa uit Gorredijk zette omstreeks 1860 de fundatie op portret